ئاستەکانی نووسین و گێڕانەوەی زمان … نیهاد جامی

کاتێك زمان لە دەرەوەی سێنتەر نووسین بخوڵقێنێت، ئەوا تێکست نییە بەبێ بوونی سێنتەر دێتە بوون، بەڵکو تێکست هەوڵێکە بۆ نووسینەوەی بونیاد، ئەو تێگەیشتنە پێکهاتە بونیادییەکەی ڕۆمانی «هاوزێ»ی دلاوەر ڕەحیمی پێکدێنێت.

ئەو نووسینە کردەی خوێندنەوە ناباتەوە ئاستی ڕاڤەکردن لەسەر بنەمای دەستەواژە و دەنگی کارەکتەرەکانی ناو تێکست، هێندەی هەوڵێکە بۆ تێگەیشتنی تەئویلکارییانەی زمانی گێڕانەوە و ئاستەکانی نووسین بۆ ئەوەش پێویستمان بەوە دەبێت بۆ ناو چەندان دیدی فەلسەفی بگەڕێینەوە، بۆ لای فەیلەسووفانێك کە کاریان لەسەر هەردوو چەمکی زمان و نووسین بوو، بۆیە ئەوەی ئێمە لێرەدا دەگەڕێینەوە بۆ لای، بەشداریکردنی فەیلەسووفەکانی وەك ژاك دیریدا و ژۆلیا کریستیڤا یە، ئەو چەمکانەش کە لە نێوان گێڕانەوە و زمان و نووسیندا ئیشیان لەسەر دەکەینەوە بریتین لە «دەقناسی، گراماتۆلۆجیا -زانستی نووسین، ستراتیجی گوتار، گوتاری کەڕنەڤاڵ، زهان»

کاتێك لەسەر ڕاڤەکردن نەوەستاین مانای وایە، ئێمە مەبەستی نێو تێکستمان بۆ گرنگ نییە، هێندەی دەمانەوێت لە ئاستێکی فراوانی زماندا مانا بنووسینەوە، نووسینەوەی مانا گەڕانەوەی بۆ ناو گێڕانەوە و زمانی نووسین، ئەوەش لەبڕی دۆزینەوەی کارەکتەر و رووخساری دەنگەکان، دەیەوێت یادەوەری دەنگ لە دەنگی تاکەوە بگۆڕێتە سەر کۆدەنگی ئێمە.

هەڵبەت کاتێك بمانەوێت دەنگێکی نێو زمان بناسین، نەك ئەو تێکستە نایەڵێت بیناسین، بەڵکو سیمای ئەودیوی دەنگ هیچ مەعریفەیەك بەکردەی خوێندنەوەی ئێمە نابەخشێت، بەقەد ئەوەی ئیش لەسەر کارێکی پووچگەرایانە دەکەین.

بۆیە خۆمان بە کارێکەوە سەرقاڵ ناکەین کە لە بنەڕەتدا هەر هەوڵێکی لەو شێوەیە لەبری زیندووڕاگرتنی تێکست، دەبێتە بکوژی ئاستە جیاوازەکانی تێکستی هاوزێ، بەهۆی ئەوەی گوتاری تێکست لەڕووی ڕێنانەوە زمانی نەبردووەتەوە ناو گێڕانەوەیەکەوە کە سێنتەرمان بۆ بخوڵقێنێت، بەڵکو لە هەڵوەشاندنەوەی سێنتەرەوە چەمکی گوتار هەڵدەوەشێنرێتەوە، لە شوێنیدا بونیادەکان لەسەر

پرۆسەی ئامادەبوونێکی نائامادەن.

ئێمە لە ژاك دیریدا ئەوە فێر بووین کە هەڵوەشاندنەوەی سێنتەر، پرۆسەی نووسینەوەی بونیادە، لێرەدا زمانی ناو ڕۆمانەکەی ڕەحیمی سێنتەر هەڵوەشاوەتەوە بونیادەکانن بەشدرای لە نووسینەوەی گێڕانەوە دەکەن، بونیادەکان لەهیچ ئاستێکدا بەشداری لە خوڵقاندنەوەی سێنتەر ناکەن، ئەگەر بەزمانی دیریدا قسە بکەین دەڵێین «ئێمە دەتوانین بەبێ سێنتەر بمێنینەوە، من وای دەبینم کەسێنتەر وەزیفەیەێ، نەك بوون بێ یا واقیع، بەڵکو تەنیا وەزیفەیە" التفکیك: المرکز و اللعب, الطلیعە الادبیە, العدد(5-6)1990 ص 64.

دلاوەر درکی ئەو ڕاستییە دەکات، بۆیە ئەو وەزیفەیە بەگێڕانەوە نابەخشێت، ئەو بوونەوە دەداتەوە بە بونیادەکان، ئەوە بونیادەکانن دێن، دەگەڕێنەوە نێو زەمەنی لەیادکراو، زەمەنێك هێندە دوور نییە، ئەدەبیاتی ئێمە ویستوویەتی وەك خۆی هەمیشە لەڕێی کارەکتەرەکانەوە بگەڕێتەوە ناو یادەوەرییەوە، لەو کاتەشدا تێکستەکان نوقمی دۆخێکی دەروونشیکاری دەبنەوە، بەڵام لەم ڕۆمانەدا ئەوە یادەوەری کارەکتەرەکان نییە، هێندەی یادەوەری زمانە، زمان یادەوەری تاك کەسێتی لە نەبوونی سێنتەر گێڕیوەتەوە ناو کۆیادی گشتی، کە یادەوەری کولتووریی نەوەیەکە خەونی بینیبوو، ئێستە زمان یادەوەری خۆی دەکات بە یادەوەری نەوەیەك، کە هەرگیز نەوەی ڕەحیمی نییە، بەڵکو نەوەی پێش ئەویشە.

لێرەدا یادەوەری زمان گومان دەخاتە سەر لۆجیکە دەرونشیکارییەکەی فرۆید کە هۆکاری نەخۆشبوونی مرۆق بۆ یادەوەری دەگەڕێنێتەوە، لێرەدا گێڕانەوە لە ئاستی دەروونشیکارییەوە یادەوەری ناکاتە بەشێکی ئەو مرۆقە، بەڵکو ئەو دیدە تێکدەشکێنێت و ئەلتەرناتیقەکەشی یادەوەری زمانە، بۆیە گەڕانەوە بۆ یادەوەری نەخۆشبوونی کارەکتەر نییە، بەقەد ئەوەی پرۆسەی نووسینەوە ئازادبوونی دەنگی کۆیادی ئێمەیە لەناو گێڕانەوە، ئەوە ڕۆچوونە بەناو نهێنی چیرۆکە چەپێنراوەکانمان. بۆیە زمان یادەوەری خۆی نەك کارەکتەر دەگێڕێتەوە.

یادەوەری زمان نهێنی شەوانی سێکس وهەستی چەپێنراوە، فڕێدانی ئەو دەمامکە ئەخلاقییە فڕێدانی ئەو ڕووبەندەی سەر مانایە کە پۆل ریکۆر بەتەئویلی مانا دەیناسێنێت، کە «بابەتەکە لێك ناداتەوە، بەڵکو ڕووبەندەکان لا دەبا و شیکردنەوەیەکە ڕووپۆشەکان کەم دەکاتەوە»

هرمینۆتیك: زیندووبوونەوەی مانا یان کەمبوونەوەی گومان/ پۆل ڕیکۆر، وەرگێڕانی: پەیمان، بیری نوێ ژ(22).

بۆیە ئەوە کارەکتەر نییە بەشەرمەوە یادەوەری بگێڕێتەوە، بەڵکو زمان لەڕێی گێڕانەوەی یادەوەری دەمامکی ئاخاوتنی کارەکتەر فڕێ دەدات و وەك خۆی ئازادانە دەینووسێتەوە، لێرەدا دلاوەر لاکانیانە سەیری ئەو حەقیقەتە دەکات، بەوەی بنیاتنانی زمان و نەست وەك یەکترین.
درککردن بەو حاڵەتە کە زمان و نەست وەك یەك بن، لێرەدا لە قسەکردن لە گێڕانەوە دەبێت بچینە سەر پرسیاری: گێڕەرەوە کێیە؟ خودی زمانی ناو چیرۆکە کە نادیارە؟ یا حاڵەتی نەستی نووسەرێکە لەناو چیرۆکەکەماندا خەیاڵ دەکات و لەگەڵ کۆتایی بەشی یەکەم بە گەیشتنی ئیمەیلێك بەئاگا دەهێنرێتەوە؟

زمان و نەست دوو بونیادی وەك هاوشێوەی یەکتری بەشداری لە گێڕانەوە دەکەن، نووسەر تەنانەت وەك بوونی واقیعیش لە دەرەوەی سێنتەرە، مادام وەك دیریدا گوتی سێنتەر بوونێکی واقیعی نییە، نووسەری ڕۆمانەکەی ئێمەش لەناو بونیاد بەشداری زمان و نەست دەکات، بەڵام بەشدارییەك وەك کەسێکی زهانی دەیخاتە ڕوو.
لە نێوان زهان و لاکانییەتدا بەواتای تێگەیشتنی کریشتیڤا و ژاك لاکان بۆ زمان، بابەتێکە بۆ گێڕانەوەی ئەو تێکستە کۆمەکێکی زۆرمان پێ دەکات، گێڕەرەوە کارەکتەرێك نییە، بەڵکو یادەوەری زمانی کۆیادی نەوەیەکە لە خەونەوە بەرەو نائومێدی دەڕۆن، لە ڕوونترین تێگەیشتندا دەتوانین یادەوەری زمان بە کۆیادی نائومێدی ناو بەرین، بەڵام سەرەتا هەوڵ دەدەین لە نێوان دیدی لاکانیانە و زهان وەك چەمکێك بۆ تێگەیشتن لە ئاستی گێڕانەوە، مانا فەرهەنگییەکەی ئەو دوو چەمکە بخەینە ڕوو، بەهۆی ئەوەی زهان وابەستەی ئەو دیدە لاکانییە، بۆیە بەبێ گەڕانەوە بۆ لاکان ناتوانین زهان وەك چەمکێکی کریستیڤا مانایەك ڕوون ناکاتەوە.

لاکان میتا زمان وەك هەوڵێکی بێهوودەیی دەبینێت، بەهۆی ئەوەی کە زمان بۆ خۆی لە شێوەی نەست بنیات نرابێت، کەواتە میتا زمان وەك ئەوەیە میتا نەست بخوڵقێنین، بۆیە میتا زمان بۆ لاکان شتێك نییە جگە لە بێهوودەیی، کەچی کریستڤا دەیەوێت زەمینەی فەلسەفی و ئاماژەناسی بە میتا زمان ببەخشێت، بۆ ئەوەش دەگەڕێتەوە لای زمانەوانێکی وەك سۆسێر، لە جیاکردنەوەی نێوان زمان و ئاخاوتن.

لێرەوە میتا زمان لەڕێی زهان وەك نەخۆشییەکی دەروونی نهێنییەکانی

ئەودیو زمان ئاشکرا دەکەن، ئەوەش وابەستەی بیرکردنەوەی عەقڵێکە کە زمان بنیات دەنێت، لێرەوە جیاوازی کریستیڤا لە لاکان دەردەکەوێت، بەهۆی ئەوەی بیرکردنەوەی لاکانی چەندە زمان و نەست وەك یەك ببینێت، بەڵام زمان زۆربەی کات مەحکوومە بەسنوور و بیرکردنەوەی عەقڵ نەك نەست، ئەوە وا دەکات میتا زمانەکارێکی بێهوودەیی لاکانیانە بۆ کریستیڤا ببێت بە کردنەوەی کۆدە دەلالییەکانی زمان.
ئەوەش میتا زمان لەرێی زهان وەك نەخۆشییەکی دەروونی وێنا دەکات، زهانی کارەکتەرێکە لەڕێی چونە ناو میتا زمانییەوە حەقیقەتی شاراوەی عەقڵ بەرجەستە دەکات، بۆ ئەوەش کریستیڤا نموونە بە هاملێتی شکسپیر دێنێتەوە کە کارەکتەرێکی زهانییە.

ئەو پانۆراما خێرایە هەوڵێکە بۆ تێگەیشتن لە زهان تا بزانین گێڕەرەوە چ پێوەندی بە زهانەوە هەیە؟ گێڕەرەوەی هاوزێ مرۆڤێك نییە کە تووشی نەخۆشییەکی دەروونی هاتبێت، بەڵکو ئەوە زمان خۆیەتی وەك زهان دەردەکەوێت، دەنگی ناو یادەوەری زمان کە لە بنەڕەتدا ئاخاوتنە لەناو زمان، لەڕێی یادەوەرییەوە ڕابردوو ناگێڕێتەوە، بەقەد ئەوەی حەقیقەتی شاراوەی زمان دەباتە ئەودیوی زمانی شاراوە، لەڕێی کردنەوەی کۆدە دەلالییەکانی زمان، ئەوەش لە وێنەی ڕەمزی جەستە بەرجەستە دەبێت، بەو هۆیەی زمان بۆ خۆی جەستە دەشارێتەوە و میتا زمان لەناو ڕۆمانەکە دێت دەمانباتە ئاستی زهانی گێڕانەوە تا سێکسکردن و یاریی سێکسکردن لەڕێی پیشەی پزیشکی و گەمەی ژن و مێرد کە زهان لە بنەڕەتدا دەیەوێت بڵێت ئەوە دەمامکی ئەخلاقی عەقڵە و لە نەستدا لە پێوەندی کۆمەڵایەتی دەگێڕێت بۆ گەمەی چێژبەخشین بە جەستە.

هەڵبەت میتازما، زمان بەرەو ئاستی خەیاڵبردنەوە دەبات، ئەو تێگەیشتنە سۆسێرییەی کە پێی وایە زمان لە دەرەوەی حەقیقەتە، بۆ خۆی ئیشکردنەوەیە لە چۆنیەتی دۆزینەوەی حەقیقەتی شاراوە، ئەوە فرۆید بوو وای لە لاکان کرد زمان بگەیەنێتە ئاستی نەست، کە بەبڕوای کریستیڤا ڕەخنە لە لاکان لەوێوە سەر هەڵدەدات، بەوەی لە گوێگرتنی لە زهانییەکان موبالەغەی نەستی تێدا کردوون، کە ناوی دەبات بەرووبەڕووبوونەوە لەگەڵ مەترسییەك بەوەی «داخستنی ئەو کرانەوەیەی بەرەو نادیاری بردووە، بەرەو هاودژبوون بەو مانایەی کە پاڵنەری سێکسین، کە لای فرۆید کرانەوەی هەنووکەییە»
اسم موت أو حیاة / جولیا کریستیفا، (ترجمه) د. صبحی البستانی، الفکر العربی المعاصر، العدد (23) کانون الپانی 1983/ص72.

لێرەوە مرۆڤەکان لەناو زماندا شوناسی کارەکتەرێکیان نییە، نەك بەهۆی ئەوەی دلاوەر ناتوانێت کارەکتەر بخوڵقێنێت، بەڵکو پێوەندی بەو ڕاستییەی گێڕانەوە هەیە کارەکتەرەکان ڕاستەقینەی خۆیان نین، هێندەی نوێنەرایەتی گوتارێکی کۆمەڵایەتی دەکەن، ئەوە جەستەی ئەوان نییە ئازادە، بەڵکو جەستەی ئەوان وابەستەی بونیادە عەقڵییەکەی زمانە، لێرەوە گێڕانەوە ڕۆماننووس دەکات بە مرۆڤێکی لاکانی کە زمان و نەست وەك یەك ڕوانین دەبینێت، کەچی زمان بۆ خۆی لەناو ڕۆمانەکە لە ڕۆمانەکە جیا دەبێتەوە و وەك پرۆسەی میتازمان دەردەکەوێتەوە، سەرەنجام راستییەکەش لای ڕۆماننووس نییە، هێندەی حەقیقەت لە دیدە کریستیڤییەکەی دەردەکەوێت، هەرنا یادەوەری زمان کۆیادی برینداری کوردییە، کە بیرکردنەوە وەك گوتارێکی عەقڵانی ئەو کولتووورە وابەستەی چەپاندن بووە، بۆیە زمان لەڕێی گێڕانەوە دەچێتە ئەودیوی زمانەکە و ئاخاوتن کە حەقیقەت دەشارێتەوە، لەڕێی نەگوتراو، ئەوا میتا زمانی گێڕانەوە دۆخی زهانییەکە تیایدا نووسین دێتە بوون و کۆی ڕۆمانی هاوزێ دەبێتە ڕووبەرێکی کۆمەڵناسییانەی زمان بۆ کوشتنی خود و لەدایکبوونەوەی لەناو ئێمەدا، ئەوەش قسەکردنە لە نووسین وەك زانست و تێکست وەك زانستی ئەو نووسینە.
چەمکی تێکستناسی وەرگیراوی ناو دنیای فەلسەفی ژۆلیا کریستیڤایە، ئەو کاتەی تێکست وەك زانست سەیر دەکەین، بەواتای تێکست دەبێتە ڕووبەرێکی زمانەوانی بۆ نووسینەوەی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و ڕاڤەکردنەوەی ئاماژە زمانەوانییەکان کە کریستیڤا بە سیمانالیزا ناوی دەبات.

کردەی خوێندنەوەی هاوزێ ڕووبەڕووی پرسیاری زەمەنیمان دەکاتەوە، نەك دۆزینەوەی وەڵامی پرسیارەکانمان، ئێمە لەو تێکستەدا ناکرێت چێژ لەوێوە وەدەست بێنین کە چۆن تێکست وەڵام بەو پرسیارە خودییانەی ئێمە دەداتەوە، بەڵکو ڕێك بە پێچەوانەوە، ئەو ڕۆمانە زیادەڕەویمان بۆی نەکردووە ئەگەر بڵێین بەمانا کریستیڤییەکەی تێکست ڕووبەرێکی زانستە بۆ ناو دیدی کۆمەڵگا، کۆمەڵگای ئێمەی خوێنەر نییە لە ساتەوەختی ئێستەدا، بەڵکو کۆمەڵگای تێکست گەڕانەوەیە بۆ ناو مەعریفەی دەنگە پچڕاوەکانی نێو یادەوەری ئەوانەی ئەو ئاماژە زمانەوانییانەن کە دەیان بیستین، ئەوسا تێدەگەین کۆمەڵگای نووسەر «تێکست» و کۆمەڵگای خوێنەر «ئێستەی ئێمە» یەك کۆمەڵگان، بەڵام دابەش بوونەتە سەر مۆتیڤەکانی دەنگ لە یادەوەری، ئەو دەنگانەی فیگورێکیان نییە، تەنیا لەڕێی دەنگی ناو زەمەنی ئەرشیفکراو دەگەڕێنەوە ناو ژیانمان.

لێرەوە زەمەنی ئێستە زەمەنی نادیاری تێکستە، زەمەنی ئێمەی خوێنەرە، زەمەنێك هەرگیز هی ڕەحیمی نییە، چونکە ئەو لەناو یەکێك لە دەنگەکانی تێکست تواوەتەوە، وەك چۆن دەنگی ئێمەش بووەتە بونیادی دەنگی ناو تێکست و بەهەموویان گوتارێکی کەڕنەڤالیان خوڵقاندووە، ئەوەیان لەلاپەڕەکانی داهاتوو لەسەری دەوەستین.

بۆچی ئێستەی ئێمە لەناو تێکست ونە؟ ئەوە ونبوونی ئێستە نییە، هێندەی تێکست ئێستە دەباتەوە ناو ڕابردوو، بردنە ناو ڕابردوو، نەك هەر پێوەندی بە نۆستالۆجیاوە نییە، بەڵکو گەمژەییە وا تێبگەین ئەوە گەڕانەوەیە بۆ نۆستالۆجیا.

ئەوە چوونە ناو دوو زەمەنە، لێرەدا ئێستەی خوێنەر و یادەوەری تێکست خوڵقاندنی مەعریفە و مێژووە، هەردووکیان لەناو رۆمانەکەدا بەرجەستە دەبنەوە، مێژوو لە یادەوەری دەردەکەوێت، بەڵام ئەو یادەوەرییە لەناو تێکست بووە بە یادەوەری زمان، لێرەدا زمان نوێنەرایەتی نەوەکان دەکات، ئێستەش چەندە ساتی زەمەنی خوێنەرە، هێندەش زەمەنی تێکستە، کە بەدوای چڕبوونەوەی سێ بەشی ڕۆمانەکە ئەوسا تێدەگەین گێڕانەوە یادەوەری دەکات بە مەعریفەی تێکست.

وێنە و شتەکان پێوەندی خوێنەرە بە تێکستە، پێوەندییەك زمانی بینین دەیخوڵقێنێت، لە دەرکەوتنی گوێچکە و چاو وەك دوو ئاماژە بۆ گریمانەی ئەفڵاتوونی کە پێوەندییەکی هاوبەشی بەوێنە و شتەکان هەیە، لەبەر ئەوەی “ئەفڵاتوون بە جەنگێك هەڵسا کە مەبەستی سەپاندنی تێزەکانی بوو لەبارەی زمانەوە، وەك ئامرازێکی گوزارشت کە مەبەستێکی فێرکاری هەبوو” علم النص/ جولیا کریستیفا، ترجمە (فرید الزاهی) دار التوبقال/ الگبعە الاولی1991

ئەوەی بەشێك لە خوێنەری ئەو ڕۆمانە نائومێد دەکات، ئەو لۆجیکی رووداوەیە کە لە ئاستی تیۆریی ئێمە بە نەبوونی سێنتەری تێکست ناوی دەبەینەوە، کاتێك سێنتەر بوونی نەبوو، ئەو دەمە گرنگترین پرسیار پێوەندی نییە بە کارەکتەر و ڕووداو، بەڵکو پرسیار لە چیەتی نووسین دەبێتە خاڵی گومان لە نێوان مەعریفەی ئێمەی خوێنەر و مەعریفەی تێکست.

گرفتی ئێمە خوێنەر لە هاوزێ ئەوەیە ناتوانین گومان لە مەعریفەی خوێنەریمان بکەین، بۆیە گومان لە مەعریفەی تێکست دەکەین، مەگەر تەنیا لە ساتێکدا ئەگەر تێکست بەرهەمێکی وەرگێڕدراو بێت بۆ زمانی کوردی، ئەوسا گومان لە مەعریفەی خوێنەریمان دەکەین، ئەو ڕۆمانە لە دەرەوەی چاوەروانییەوە شتێکی ترمان پێ نیشان دەدات، بۆیە لەلای زۆربەمان خێرا بەلۆجیکی مەعریفی خۆمان دەبێت رەخنەی ئاراستە

بکەین، مەگەر تەنیا لە ساتێکدا بتوانین میکانیزمی تێگەیشتن لە تێکست و گومان لە مەعریفە و پرسیارەکانمان بکەین.

لێرەدا ئەگەر لە ڕوانگەی ژاك دیریدا سەیری نووسین و هەڵوەشاندنەوەی سێنتەر بکەین، ئەوا پرسیاری منی خوێنەر لە هاوزێ دەگرێت بەگومان لە مەعریفەی خودییانەم بۆ ڕۆمان، لەو کاتەدا پێویستم بەوە دەبێت بگەڕێمەوە سەر مەعریفەی فەلسەفی بۆ هەڵوەشاندنەوەی سێنتەر، بەڵام ئایا ئێمە ئەوە دەکەین؟ ئەوە کێشەکەمانە کە نەمانکرد، نائومێد دەبین و حوکمی ڕەها بەسەر تێکست دەدەین، بۆ ئەوەی بتوانین لە تێکست تێبگەین کە ئەو ڕۆمانەی دلاوەرە پێویستە بچینەوە سەر ئەو پرسیارەی دیریدا کە پرسی “لە کوێوە نووسین دەست پێ دەکات، لە کوێ و کەی شوێنەواری کەم دەبێتەوە؟ کە دایدەنا بە ڕەگێکی هاوبەش بۆ ئاخاوتن و نووسین, بۆ نووسین بە مانا باوەکەی؟ لە کوێ و کەی لە نووسینەوە بۆ ئەویتر دەپەڕینەوە بۆ نووسین بە مانا فراوانەکەی, بۆ نووسین بەمانا تەسکەکەی؟” الشكل و الخگاب/محمد الماكری, المركز الپقافی العربی(بیروت)1991 ص82.

ئەو پرسیارانە دەرگایەکی گرنگە بۆ تێگەیشتن لە نووسین وەك پرسێکی ناو ئەو ڕۆمانە، چونکە سەرەتای نووسین پێوەست نییە بە زەمەنی کڕۆنۆلۆجی بەشەکانەوە، بۆ ئەوەی خوێنەر سەرسامی ڕووداو داینەگرێت، بەڵکو کاریگەری کێیاد داگیری بکات، پێویستی بەمۆنتاجکردنەوەی ڕووداوەکان نییە، بەقەد ئەوەی کەمبوونەوەی شوێنەواری توندوتیژی و وێناکردنەکانی ئەو دۆخە سادییەی زمان لەڕێی دەستبردن بۆ جەستەی ئەویتر و جنێودان وەك توندوتیژی ڕەمزی، ئەو دوو وێنە بەرجەستەکراو و ڕەمزییە دۆخێکی سروشتی ناو ژیانی کولتووریمانە، کە پێوەندی نێوان نووسینی تێکست و ئاخاوتنی خوێنەر لەتەك تێکست ساتی بیرکردنەوەیە لە توانەوەی چەمکی ئێمە لەناو زمانی تێکستدا، ئەوە پرسیارە گرنگەکەی خۆدۆزینەوەمانە لەناو ڕۆمانەکەدا.

لێرەدا بۆ ئەوەی ئاخاوتنی ئێمە لەناو پەراوێزی نووسین نەمێنێتەوە، ئەو دۆخە دریدا بە فارماگۆن ناوی دەبات، کە ئاماژەیە بۆ ژەهرخواردنەکەی سوکرات، ئەو فەیلەسووفەی نەینووسی و تەنیا قسەی کرد، لەڕێی فارماگۆنەوە ئیتر ئاخاوتن دەمرێ و نووسین دێتە بوون، ئەوەش دەمانباتە سەر ئاراستەی دووەم کە زانستی بووسینە و دیریدا ئەوەیان بە گراماتۆلۆجیا ناو دەبات.
رەخنەی ئێمە و قسەکردنمان لە تێکستەکان بۆ ئەوەی سنووری کۆمێنت و نامەی هاوڕێیەتی و قسەکردنی زارەکی بەجێ بهێڵێت، پێویستە لە پێش

دۆخی فارماگۆن خۆی ڕزگار بکات و بەم ژەهرە سوکراتییە بێتە ناو نووسینەوە، تا نووسین وەك گراماتۆلۆجیا گفتوگۆ لە ئاخاوتنەوە بکات بەتێکستێکی دەلالی بۆ نووسینەوەی سەر لەنوێی تێکست.
چەمکی گێڕانەوە بەو فۆڕمە ناتەبایەی دەیخاتە ڕوو، بەتەنیا تێکشکاندنی زەمەنی و یەکەی شوێنکات نییە، بەڵکو گێڕانەوە لە ئاست رووداوێك و یەك گێڕەرەوە دەرباز دەکات، ئەوەش ستراتیجی گوتارە لە رۆمانی هاوزێ، گوتارە ئەدەبییەکە خوڵقاندنی دیدێکی ترە بۆ گێڕانەوە، کوشتنی گێڕەرەوەی حیکایەت خۆی و نووسینەوەیەتی لەناو حیکاتەکانی ئێمەدا، ئەوەش وادەکات هاوزێ لەتەك ڕۆمانی «مەرگی تاقانەی دووەم»ی بەختیار عەلی بەدوو نموونەی جیاوازی گێڕانەوە لە ئەدەبی ئێمە دەربکەوێت، ئەو دوو تێکستە ستراتیجی گوتار تیایدا گۆڕینی شێوازی گێڕانەوەیە لەناو ڕۆمانی کوردیدا، بەو پێیەی زمان و کارەکتەر و شوێن بەتەواوی سەرەوژێر دەبنەوە و لەناو فرەگێڕانەوەیدا گێڕانەوە گوتارێکی تر بەتێکست دەبەخشێت، ئەوەش زەوینەیەك دەخوڵقێنێت بۆ چۆنیەتی فرەگێڕانەوەیی لە دنیای تێکستی ئێمەدا.

ئەوەش دیالۆگکردنێکی هەمیشەیی نێوان دەنگەکانە، کە ژۆلیا کریستیڤا بە گوتاری کەڕنەڤاڵی ناوی دەبات، ئەوە ژەڕنەڤالێکی هاوبەشی نووسەر وخوێنەرە لەناو دەنگەکانی تێکستدا، ئەو حاڵەتە هاوبەشەی ئێمە لە رۆمانەکەدا چەندە پێوەستە بە ستراتیجی گوتار، هێندەش ئەو ستراتیجە بۆ خۆی دەبێتەوە بە گوتاری کەڕنەڤاڵی، ئەو ئاگایی گێڕانەوەیە بەمەبەستی خوڵقاندنی کەڕنەڤاڵە وەك گوتار کە گێڕانەوە و بوونی دەنگەکان دەیخوڵقێنێت، کە کاتێك خوێنەرانێك ڕەخنەی ئەوە ئاراستەی هاوزێ بکەن، کە ئەو زمانە بەرەو زمانی شیعری هەنگاو دەنێت و دوور دەکەوێتەوە لە زمانی گێڕانەوە، لێرەدا کێشەکە وابەستەی کێشەیەکی بونیادی و گوتارەکەیە، ئەو ڕەخنەیە لەهەر کاتێکدا سەری هەڵدا گوزارشت لە بێئاگایی دەکات، بۆچی؟

ئێمە کاتێك باس لە گوتاری کەڕنەڤاڵی دەکەین، دەبێت بزانین ئەوە دلاوەر رەحیمی نییە زمانی شیعری دەباتە ناو گێڕانەوە، بەڵکو ئەوە وابەستەی گوتاری کەڕنەڤاڵییە، لە نێوان میخائیل باختین و ژۆلیا کریستیڤا، بەو پێیەی پڕۆژە سیمیۆلۆجییەی کریستیڤا ئیشکردنەوە بوو لەسەر باختین، ئەوەش وایکرد گوتارەکە بگەیەنێتە لۆجیکی شیعریی، بۆچی لۆجیکی شیعری؟ «لەبەر ئەوەی ڕێسایی کۆدی زمانەوانی تێدەپەڕێنێت, هەروەها ڕێسای ئاکاری کۆمەڵایەتیش, کەلۆجیکی خەونی لەسەر بنیات نراوە” الکلمە و الحوارو الروایە/ جولیا کریستیفا,

ترجمه (حسن المودن) الاداب الاجنبيه العدد (104) 2000/ ص80.

لێرەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت زمانە شیعرییەکە و لۆجیکەکەی کە لۆجیکی خەونە وابەستەی گوتارە کەڕناڤاڵییەکەیە، نەك هەڕەمەکیەتی ڕۆمانووسەکە، بەتایبەت کە گوتاری کەڕنەڤاڵی وابەستەی ڕۆمانی فرەدەنگە، ئەوەش وەك لە سەرەتا ئاماژەمان بۆ کرد کە گێڕانەوە لەهاوزێدا یادەوەریی زمانە، ئەویش ئاستەکانی نووسینە لەناو فرەدەنگیدا، کە کۆمەڵە ئاماژەیەکی زمانەوانین بەناو ڕووداوەکان تێدەپەڕن و کۆ چیرۆکی یادەوەری زمان دەگێڕنەوە.